

Питър Турчин

ПОСЛЕДНИ ВРЕМЕНА

*ЕЛИТИ, КОНТРАЕЛИТИ И ПЪТЯТ
НА ПОЛИТИЧЕСКАТА ДЕЗИНТЕГРАЦИЯ*

София, 2024

Преводът е направен по изданието:

PETER TURCHIN

END TIMES

Elites, Counter-Elites, and the Path of Political Disintegration

Copyright © Peter Turchin, 2023

All rights reserved.

„Катехон“ е импринт на издателство „Изток-Запад“.

© Издателство „Изток-Запад“, 2024

Всички права на български език запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде възпроизвеждана или предавана под каквато и да е форма и по какъвто и да било начин без изричното съгласие на издателство „Изток-Запад“.

© Огняна Иванова, превод, 2024

© Румяна Дамянлиева, оформление на корицата, 2024

ISBN 978-619-01-1505-2 (мека подвързия)

ISBN 978-619-01-1506-9 (твърда подвързия)

Питър Турчин

ПОСЛЕДНИ ВРЕМЕНА

*ЕЛИТИ, КОНТРАЕЛИТИ И ПЪТЯТ
НА ПОЛИТИЧЕСКАТА ДЕЗИНТЕГРАЦИЯ*

Превод от английски
Огняна Иванова

КАТЕХОН

КАТЕХОНИ

- №16 Андрей Фурсов *Оргазмът на богомолката*
- №17 Съст. Давид Енгелс *Обновлението на Европа*
- №18 Уилям Х. Макнийл *Възходът на Запада, том 1 и 2*
- №19 Ханс-Йоахим Маац *Общество на страха*
- №20 Каръл Куигли *Англо-американският управляващ елит*
- №21 Игор Шнуренко *Демонът отвътре*
- №22 Робърт Ф. Кенеди-мл. *Истинският Антъни Фаучи*
- №23 Дмитрий Зикин *Забранената икономика*
- №24 Игор Шнуренко *Хакнатият човек*
- №25 Алън У. Дълес *Изкуството на разузнаването*
- №26 Матиас Десмет *Психология на тоталитаризма*
- №27 Валентин Вацев *Актуалността на миналото*
- №28 Артур Кордон *Перспективата изкуствен интелект*
- №29 Боян Чуков *Матрицата 2*
- №30 Тома Пикети *Кратка история на равенството*
- №31 Кирил Фурсов *Държавата търговец*
- №32 Майкъл Хъдсън *Съдбата на цивилизацията*
- №33 Халфорд Макиндръ *Географската ос на историята*
- №34 Сергей Савелиев *Нищетата на мозъка*
- №35 Нийл Фъргюсън *Големият упадък*
- №36 Гунар Кайзер *Култът*
- №37 Янис Варуфакис *Технофеодализъм*
- №38 Игор Шнуренко *Да убиеш Левиатан*
- №39 Джон Мийършаймър *Голямата заблуда*
- №40 Жак Елюл *Пропагандата*
- №41 Съст. В. Аверянов *Голямото нулиране*
- №42 Олдъс Хъксли *Обратно към Прекрасния нов свят*
- №43 Еманюел Тод *Поражението на Запада*
- №44 Уолтър Липман *Общественото мнение*
- №45 Сергей Савелиев *Еволюцията на мозъка и социалният подбор*
- №46 Робърт Ф. Кенеди-мл. *Ухан: какво остана покрито*
- №47 Шеймъс Брунър *Лицата на контролигархията*
- №48 Питър Турчин *Последни времена*

СЪДЪРЖАНИЕ

Предисловие 7

Част I

КЛИОДИНАМИКАТА НА ВЛАСТТА / 13

Глава 1

Елит, свръхпроизводство на елит и пътят към кризата..... 15

Глава 2

Крачка назад: уроците на историята..... 34 | 5

Част II

ДВИГАТЕЛИТЕ НА НЕСТАБИЛНОСТТА / 53

Глава 3

„Селяните въстават“ 55

Глава 4

Революционните сили 76

Глава 5

Управляващата класа..... 95

Глава 6

Защо Америка е плутокрация..... 115

Част III

КРИЗА И ПОСЛЕДСТВИЯ / 131

Глава 7

Държавен срив..... 133

Глава 8	
Истории от близкото бъдеще.....	154
Глава 9	
Помпата на богатството и бъдещето на демокрацията	177

ПРИЛОЖЕНИЯ / 193

Глава А1	
Нова наука за историята.....	195
Глава А2	
Исторически макроскоп.....	210
Глава А3	
Структурен динамичен подход.....	227
Бележки	234
Библиография.....	252
Индекс	259
За автора.....	271

ПРЕДИСЛОВИЕ

В отговора си до един критик британският историк Арнолд Тойнби веднъж казва остроумно, че историята не е просто „ужасни неща, следващи едно подир друго“¹. Дълго време мнението на Тойнби е споделяно от малко хора. Историци и философи, включително известни имена, като Карл Попър, енергично твърдят, че не е възможно да съществува историческа наука. Обществата ни са прекалено сложни, хората – прекалено непостоянни, научният прогрес не подлежи на предсказания, а културата е много зависима от времето и пространството. Косово няма нищо общо с Виетнам, а от Америка до Гражданската война не можем да научим нищо за Америка от 20-те години на ХХI век. Това е било – а и продължава да бъде – преобладаващото гледище. Надявам се тази книга да ви убеди, че това разбиране е погрешно. Не само че е възможно, но е и полезно да има историческа наука: тя ни помага да предугадим как колективният избор, който се прави в настоящето, може да ни донесе едно по-добро бъдеще.

Започнах академичната си кариера през 1980 г. като еколог. Изкарвах си прехраната, като изучавах популационната динамика на бръмбари, пеперуди, мишки и елени. Това бе времето, когато екологията за животните беше бързо революционизирана посредством създаването на по-мощни компютри. Никога не съм бил алергичен към математиката, затова приех с отворени обятия завоя към областта на сложните системи, смесваща компютърно моделиране с анализирането на Големите данни, за да отговоря на въпроси като защо много животински популации преминават през цикли на нарастване и спад. Към края на 90-те години обаче имах чувството, че сме отговорили на повечето от най-интересните въпроси, заради които бях започнал да работя в тази област. С известна несигурност се заех да преценявам как същият подход, използван за сложните системи, може да се приложи към изучаването на човешките общества както в миналото, така и днес. Четвърт век по-късно аз и колегите ми в това начинание изградихме процъфтяваща област, известна като клиодинамика (от името „Клио“ на музата на историята в гръцката митология и „динамика“ – науката за промените). Установихме, че има важни, повтарящи се модели, които могат да бъдат наблюдавани през периодите на човешката история от последните десет хиляди години. Сложни човеш-

ки общества, забележителни въпреки безбройните различия, базисно, а и на някакво абстрактно равнище, са организирани според едни и същи основни принципи. За скептиците, както и за проявяващите чисто любопитство, съм включил по-подробно описание на клиодинамиката в допълнението в края на тази книга.

От самото начало аз и колегите ми в тази нова област се фокусирахме върху циклите на политическа интеграция и дезинтеграция, особено за образуването и разпадането на държавата. Това е областта, в която нашите теренни констатации изглеждат най-ясни – и също така будят най-голямо безпокойство. Изяснихме посредством количествен исторически анализ, че сложните общества навсякъде се влияят от периодични – и в известна степен и предсказуеми – вълни на политическа нестабилност, причинени от все една и съща основна група сили, действаща през хилядите години човешка история. Преди няколко години прозрях, че като се има предвид оформящият се модел, ние се насочваме към разгара на поредна буря. През 2010 г. научното списание „Найчър“ се обърна към специалисти от различни области с молбата да си представят бъдещето след десет години, и аз изложих мнението си недвусмислено, като постулирах, че, съдейки по модела на американската история, на нас ни предстои нов пик на нестабилността до началото на 2020 г. За съжаление, през последвалите години нищо от моя модел не беше опровергано. Книгата, която четете, е най-смисленото ми усилие да обясня този модел с достъпна – сиреч с нематематическа – терминология. Тя надгражда върху огромно количество важни разработки в множество различни области; не претендирам да е изцяло оригинална. Онова, което искам да кажа, е, че всички ние трябва да се насърчаваме от факта, че обществата и преди са стигали до същия кръстопът; и макар че понякога (а дори и повечето време) пътят ги е довеждал до големи загуби на човешки живот и до социетален срив, понякога е довеждал и до далеч по-щастливо решение за повечето участници.

Какво е тогава този модел? Ако го разгледаме по малко по-различен начин, когато държава като САЩ например се намира в стагнация или не дава истински заплати (а заплати в обезценен от инфлацията долар), увеличаващата се пропаст между бедни и богати, свръхпроизводството на дипломиращи се студенти с високи научни степени, спадът на обществено доверие и нарастващата задлъжнялост на държавата – едни очевидно несъизмерими социални индикатори – всъщност са съотносими и към други по отношение на динамиката. В исторически план такива развити индикатори са водещи в надвиснала над страната политическа нестабилност. В САЩ всички тези фактори правят опасен завој през седемдесетте години. Данните сочат времето около 2020 г., когато се очаква сливането на тези тенденции да доведе до пик в политическата нестабилност; което и стана.

Според мен едва ли има съмнение, че Америка е в криза, макар че ние жестоко спорим, когато стане въпрос да обясним това. Някои обвиняват за

ставащото расистите, други – белите сюрмасисти и останалите „нешастници“, гласували за Тръмп. Трети обвиняват движението „Антифа“, „дълбоката държава“ и „тъпите либерали“. Истински параноидните маргинали си въобразяват, че агенти на комунистически Китай са проникнали в американското правителство на всички равнища, или съответно виждат невидимата ръка на Владимир Путин, който дърпа конците на куклата Тръмп. А междувремето по-дълбоките причини в нашето време на дисонанс остават почти неразбрани.

Има всъщност „скрити сили“, тласкащи Америка към заплахата от гражданска война, а може би и нещо повече. Истината обаче не се намира в конспирациите, замислени от сенчести вътрешни групировки или чужди агенти. Обяснението е както по-просто, така и по-сложно. По-просто е, защото нямаме нужда да изграждаме стройни теоретични конструкции, които изясняват положението и приписват зловещи мотиви на участниците. В действителност нужната ни информация да разберем нашето затруднение е общодостъпна и безспорна.

Големият обем на онова, което трябва да знаем, няма нищо общо с машинациите на злонамерени или корумпирани лица. Вместо това трябва да разглеждаме широко консенсусните Големи данни за заплати, данъци, брутен национален продукт и социологически проучвания, бълвани от държавни служби и от „Галъп“. Тези данни запълват статистическите анализи, публикувани от социолози в академични списания. В това именно се крие причината защо обяснението, което тази книга предлага, също е по-сложно. Без да придаваме прекалено значение на това, имаме нужда от комплексна наука, за да осмислим всички данни и анализи.

Пандитите и политиците често призовават към „уроците на историята“. Проблемът е, че историческите летописи са богати и всеки пандит с лекота може намери там случаи в подкрепа на страната от дебата, която е негово предпочитание. Ясно е, че заключенията от такива произволно взети примери не са правилният път.

Клиодинамиката е нещо различно. Тя използва методите на науката за проучване на данни, отнасяйки се към анализите, събирани от поколения историци, като към Големи данни. Прибягва до математически модели, за да проследи сложната мрежа от взаимодействия между различните „подвижни части“ на комплексните социални системи, каквито са нашите общества. А най-важното е, че клиодинамиката използва онзи научен метод, при който в алтернативните теории се правят емпирични опити с данните.

Тогава какво научаваме от клиодинамиката за естеството на настоящите си беди? Излиза, че откакто са се появили първите организирани като държави комплексни общества – приблизително преди пет хиляди години, – колкото и успешни да са били за известно време, накрая всички стигнали до проблеми. Комплексните общества до едно минават през цикли, в които се реду-

ват фази на вътрешен мир и хармония, периодично нарушавани от вътрешни войни и неразбирателства.

Моето повествование е опит да бъде обяснено как безличните социални сили тласкат обществото към възникването на колапс и към още неща. Ще потърся примери от човешката история, но основната ми цел е да говоря за това как незабелязано сме се озовали в сегашната епоха на разцепление, като използвам САЩ за свой емпиричен фокус. Тъй като кризата има дълбоки исторически корени, ще се наложи да пътуваме назад във времето – до ерата на Новия курс на Рузвелт, – когато неписаното социално споразумение става част от американската политическа култура. Този неофициален и имплицитен договор уравновесява интересите на работниците, бизнеса и държавата по начин, подобен на по-официалните, тристранни споразумения в скандинавските държави. За две човешки поколения той довежда до безпрецедентен растеж на американското благоденствие на широка основа. По същото време Големият спад [на заплатите] драматично намалява икономическото неравенство. Много хора не са включени в този имплицитен договор, най-вече черните американци – факт, който ще разгледам донякъде подробно. Преди всичко горе-долу за петдесет години интересите на работниците и интересите на собствениците в тази страна са държани в равновесие, така че като цяло неравностойността на доходите остава забележително ниска.

Социалният договор започва да се разпада в края на 70-те години. Като последствие увеличаването на типичните работнически заплати, които преди това са били в тандем с цялостния икономически растеж, започва да изостава. Нещо по-лошо: на практика заплатите са в застои, а в много случаи дори биват намалявани. В резултат в много отношения качеството на живота на по-голямата част от американското население се влошава. Най-впечатляващата тенденция е стагнацията и дори намаляването на средната продължителност на живота (започнали много преди пандемията от Ковид-19). И докато заплатите на работниците и доходите им са в стагнация, плодовете на икономическия растеж се берат от елитите. Появява се превратна „помпа за забогатяване“, която взема от бедните и дава на богатите – Големият спад се обръща наопаки. В много отношения последните четири десетилетия напоят на случилото се в САЩ между 1870 и 1900 г. Ако следвоенният период е бил истински Златен век с благоденствие на широка основа, след 1980 г. ние трябва да сме навлезли във Втора златна епоха.

Както предрича нашият модел, допълнителното богатство, течащо към елитите (пословичният 1%, но дори още повече – неговият връх от 0,01%) в крайна сметка създава неприятности за самите притежатели на богатство (както и на власт). Социалната пирамида натезжава откъм върха. В момента има твърде много „претенденти за елита“, конкуриращи се за определен брой работни места в ръководните ешелони на политиката и бизнеса. В нашия модел такива състояния носят названието „свръхпроизводство на елит“. Заедно

с всеобщото обедняване свръхпроизводството на елит и вътрешноелитните конфликти постепенно подкопават нашата гражданска сплотеност и чувството за национална съпричастност, без които държавите бързо загиват отвътре. Нарастващата социална неустойчивост се извява в сриващите се равнища на доверие в държавните институции, в разпадането на социалните норми, на които се основава общественият дискурс, и във функционирането на демократичните институции.

Това, разбира се, е оголеното резюме. Цялостните описания в книгата представят тези идеи, съотнасят ги към статистическите тенденции за намиране на ключови икономически и социални индикатори и проследяват някои архетипови истории на хора, пометени от тези социални сили. И макар че тук слагам на фокус главно Америка и американците, книгата прави набези и в други части на света, а и в отминали исторически епохи. Ще повторя, че нашата криза в Америка не е без прецедент; ние сме в състояние да се учим от своето минало.

В крайна сметка основната тема на книгата е темата за социалната власт. Кой управлява? Как управляващите елити запазват своята господстваща позиция в обществото? Кои фактори предизвикват статуквото и каква роля има свръхпроизводството на елити в генерирането на фактори, предизвикващи промени? И защо се случва управляващите класи както в исторически план, така и днес, да изпуснат властта и да бъдат свалени? Нека започнем да отговаряме на тези жизненоважни въпроси.